

ULTRAMONTAAN

Leesexemplaar

JAN VERPLAETSE

Ultramontaan

*Filosofische dialogen
over geloof, gezag
& neogotiek*

P E L C K M A N S

INHOUD

1. De geheime passie

7

2. Het verzoek

23

3. De prelaat

37

4. Politieke theologie

55

5. Theodicee

79

6. Marie-Antoinette

97

7. Bloed

115

8. Het ontwerp

135

Dank en verantwoording

153

Literatuur

169

Noten

181

'Het schavot is een altaar'
— JOSEPH DE MAISTRE
De avonden in Sint-Petersburg

HOOFDSTUK 1

De geheime passie

Toen liet Pilatus Jezus geselen' (Johannes, 19:1). Meer staat er niet. Ook de andere evangeliën zijn zuinig met woorden. Mattheüs en Marcus schreven over de geseling in een bijzinnetje ('nadat hij hem eerst nog had laten geselen') terwijl Lucas haar niet eens vermeldde. Pilatus dreigde er alleen mee. Waarom de Romeinse gouverneur Jezus liet geselen blijft onduidelijk. Volgens Mattheüs en Marcus behoorde die tuchting tot de eigenlijke straf. Een geseling ging aan de kruisdood vooraf. Volgens Johannes paste de flagellatie in een plannetje van Pilatus om die dood af te wenden. Het plan mislukte. Hij liet de opstandige zeloot Barabbas vrij en gaf opdracht om de Heiland te kruisigen. Christus verzette zich niet tegen die uitspraak. Hij erkende Pilatus' autoriteit. Wel voegde hij eraan toe dat de macht die de gouverneur over hem had, hem van boven was gegeven (Johannes, 19:10).

Die enkele woorden groeiden uit tot lange hoofdstukken. De zogeheten 'geheime passie' vulde de evangelische brontekst aan. De wereld was niet alleen veel te klein voor alle boeken over Christus' daden. Tijdens zijn korte leven vervulde hij ook alles wat er in de wet van Mozes, bij de profeten en in de psalmen te lezen stond. Dat was nogal wat. De evangeliën waren slechts een synopsis. Tegen het einde van de veertiende eeuw kende men alle details over de geseling. Zo wist men dat Jezus na te zijn uitgekleeft met touwen aan een marmeren zuil werd vastgebonden, dat hij geslagen werd van onder naar boven, dat

hij op een gegeven ogenblik werd losgemaakt en werd omgedraaid waardoor ook zijn kuiten, achterwerk en rug afgetuigd werden, dat hij slaag kreeg in drie sessies van telkens drie teams van twee beulen, dat hij met verschillende soorten zweepen bewerkt werd zoals bussels, lederen zweepen en zogenaamde schorpioenen, waaraan scherpe metalen voorwerpen bevestigd waren die in zijn vlees haakten, dat ook zijn geslachtsdelen niet gespaard bleven en dat de hele geseling anderhalf uur duurde. Het aantal slagen liep nogal uiteen, van vijfduizend tot meer dan vijftienduizend. Omdat Christus gegeseld werd voor alle zonden van de wereld was het lastig om die reeks slagen precies te berekenen.

In abdijen lazen monniken Christus' gestriemde lijf als een tekst en betastten ze de rode letters in handschriften als zijn opgedroogde bloeddruppels. Zoals de touwen het bloed uit Jezus' lichaam knepen, zo perste de drukpers inkt op perkament. Dankzij die weelde aan details, vergelijkingen en associaties, ontleend aan profetieën uit het Oude Testament, leende de geseling zich goed voor meditatie en mystieke eenwording. Geen enkel tafereel uit de 'geheime passie' kreeg zoveel aandacht in de honderden passietraktaten die alleen al in het Middelnederlands geschreven werden. Geen enkele scène ontlokte zoveel vrome verbeelding en devote emotie bij zowel geestelijken als leken.

Wanneer de architect op een koude vrijdagochtend, ergens begin januari 1867, de huiskapel van zijn Gentse woning betrad, een geurige kaars aanstak, op zijn bidbank knielde en een kruisteken sloeg, was hij niet vertrouwd met die middeleeuwse 'geheime passie', hoezeer hij ook naar die tijd terugverlangde. Aan godsvrucht geen gebrek. God was overal in huis aanwezig. De architect was een ultrakatholiek, maar tegenstanders noemden hem een ultramontaan'. Stempels waren niets voor hem. Hij zag zich ook niet als een intellectueel. Hij was geen letterkundige, historicus of theoloog. Hij was veeleer een doener met een ideaal dan een denker op zoek naar een ideaal. Niet in

de studeerkamer of in de bibliotheek maar in het atelier en op de bouwwerf voelde hij zich thuis.

Al hield hij meer van studie, toegang tot die middeleeuwse passietraditie kon hij moeilijk hebben. De Contrareformatie verwierp de uitbundige verbeelding van de 'geheime passie' en legde haar narratieve creativiteit aan banden. Tekst en beeld werden gezuiverd van de vele toevoegingen en allusies met hun wankel basis in het Oude Testament. Barokke spiritualiteit was meer engelachtig en minder vleeselijk, meer verheven en minder wreed dan laatmiddeleeuwse vroomheid. Door die nieuwe orthodoxie en gewijzigde gevoeligheid kregen de oude passietraktaten geen herdrukken meer en geraakten ze vergeten in abdijbibliotheken. Het zou nog decennia duren vooraleer ze geïnventariseerd werden en er moderne edities verschenen. Bovendien was er de volkstaal. Hoewel de architect de gedichten van Guido Gezelle las en met hem correspondeerde in het Nederlands, was het ondenkbaar dat leden van de Franstalige elite mediteerden in het Middelnederlands. Dat deden ze in het Latijn of in het Frans. In die meer toegankelijke talen was een meditatie al moeilijk genoeg.

De Vincentianen hadden hem leren mediteren. Het simpele gebed verveelde hem als dagelijkse boterhammen met hetzelfde beleg. Het prevelen van weesgegroeten, onzevaders en Akten van Hoop, Liefde, Geloof en Berouw schuurde zijn geestelijke smaakpapillen ruw waardoor de heilige woorden hun betekenis en hun emotionele appel verloren. Fijner voedsel moest zijn spirituele appetijt terug spijzen. Hij vond die bij de Gentse Vincentius à Paulo-verenigingen waarvan hij al acht jaar voorzitter was. Hij leidde er de wekelijkse samenkomsten. Vast onderdeel van die bijeenkomsten was het voorlezen van een spirituele tekst die de voorzitter aanbracht en die de leden om beurten voorlezen. Omdat hij niet thuis was in die stichtelijke lectuur, de voorgestelde lijst met aanbevolen werken niet blind wilde volgen en klassiekers zoals Thomas à Kempis' *Navolging van Christus* te voor de hand liggend vond, won hij

advies in bij andere leden van dit van oorsprong Parijse genootschap dat sinds de jaren 1840 overal in België, zelfs in de kleinste steden en in grotere dorpen, wortel schoot.

De Gentse Vincentianen gingen jaarlijks naar Drongen op retraite, waar ze mediteerden in de traditie van Franciscus van Sales. De architect vergezelde hen en zij lieten hem kennismaken met die spirituele traditie en methode. De literatuur die hij gepast achtte om de wekelijkse samenkomst mee te beginnen, volgde vanzelf. Hij selecteerde passages die niet te kort waren voor een publieke bezinning maar ook niet te lang waardoor men niet aan de eigenlijke vergadering zou toekomen. Vaak koos hij fragmenten die gingen over het voorbeeldige leven van de heilige Vincentius à Paulo of die mijmerden over de charitatieve deugden van de sociëteit. Tijdens een retraite maakte de architect kennis met een bijzondere meditatie op de passie, geschreven door de Franse kanunnik Désiré Pinart, die in 1854 op jonge leeftijd overleed, maar wiens *La nourriture de l'âme chrétienne* (1847) vele herdrukken kende. Zonder dat hij het wist, las hij nog details, speculaties en toevoegingen uit de 'geheime passie'. De Contrareformatie had ze niet allemaal weggegomd.

De vierde druk van *La nourriture* (1865) lag die vrijdagochtend open bij meditatie 23 en 24 van Pinarts spirituele kruisweg. Voor die dag van de week bleef de geseling van Christus, hoewel een vanzelfsprekend thema, toch een wat gewaagd meditatieonderwerp. Het tafereel was fel en de verwachtingen waren hoog. Soms werden die ingelost. Een rood vlammetje van papier-maché dat een pagina van meditatie 24 omkleemde, herinnerde aan een hevige beroering. Ontgoocheling kon ook. De inleving liet het afweten zodat de wreedheden van de beulen lachwekkend werden. Of het vele bloed dat vloeide maakte afkerig in plaats van begerig om de verminkte Verlosser te ontmoeten. In het ergste geval ervoer je emoties of kreeg je voornemens die in strijd waren met de leer van de Vincentianen. Je werd opstandig als een revolutionair omdat

Pilatus een onschuldige tot die slavenstraf veroordeelde. Je werd wraakzuchtig als een gekrenkte tiran omdat die sadisten van geen ophouden wisten. Of je werd sceptisch als een moderne rationalist die twijfelde aan Gods Voorzienigheid. De geseling was dus geen thema voor beginners. Deze meditatie vroeg een goede voorbereiding, de juiste begeleiding en vooral veel concentratie. Een drukke vrijdag was nooit het geschikte moment. Meditatie was toen nog geen therapie om stress te verdrijven.

*Credo in unum Deum, Patrem omnipotentem, factorem caeli et terrae, visibilium omnium et invisibilium.*² Met deze zacht uitgesproken geloofsbelijdenis startte de architect de voorbereiding. Hij loofde God om Zijn aanwezigheid in ruimte en tijd, in materie en geest en vroeg om Hem te mogen aanschouwen. *Deum de Deo, Lumen de Lumine.*³ Vervolgens toonde hij zich dankbaar omdat God Zijn enige zoon uit de hemel liet neerdalen, dat hij het vlees had aangenomen en mens was geworden, dat hij voor ons was gekruisigd, had geleden onder Pontius Pilatus en was begraven en verrezen. Ook aan de Heiland vroeg hij om hem te mogen aanschouwen terwijl hij een ring om zijn vinger betastte waarop Christus' wonden gegraveerd waren. Hij had die gouden ring ontworpen nadat hij het origineel had nagetekend tijdens een reis door Engeland. Na dit *Credo* vroeg hij om bijstand van de heilige Jozef. Als gewone sterveling en zondig mens was hij het niet waard om God te aanschouwen en rechtstreeks met Hem of Zijn zoon in gesprek te gaan. Het leven van Jozef, waarover zo goed als niets geweten was, was een mysterie. Zijn voorspraak hielp om met de Heer in contact te komen. *Domine, doce orare.*⁴ 'Leer ons bidden, want afleidingen maken ons moe, verveling schrikt ons af, de schijnbare nutteloosheid van onze inspanningen ontmoedigt ons, maar U luistert naar de voorbereiding van ons hart en Uw heiligen vertellen ons dat de meditatie een weldaad is voor wie ze met goede wil onderneemt. O Heer, O Jezus, O Sint Jozef, O Heilige Geest, vervul mijn ziel met al Uw zielen.'

De architect las wat Pinart in meditatie 23 schreef over Jezus' ontbloting vooraleer hij aan de geselpaal werd vastgemaakt. Hij stelde zich voor hoe die uitkleding verliep, wat hij droeg, welke emoties dit bij Jezus opriep, hoe de omstanders reageerden, hoe de beulen tekeergingen en wat Pilatus dacht en vooral niet voelde. Hij bevond zich in de fase van de verbeelding, de laatste voorbereidende stap vooraleer de eigenlijke meditatie begon. In die fase opende hij het innerlijke oog van zijn geest en zijn hart, reisde hij als spirituele pelgrim van de Gentse huiskapel naar de kerker onder Pilatus' paleis in Jeruzalem en beleefde hij het passiegebeuren alsof hij er zelf bij was. Middeleeuwse geestelijken ontwikkelden allerlei technieken om geheugen en verbeelding te stimuleren, waarbij ze gebruikmaakten van prenten, beelden, aanvullende teksten, van geuren of van hun eigen lichaam om de inleving nog levendiger te maken. Franciscus van Sales vond dat dit de aandacht afleidde van het eigenlijk doel van het meditatieve gebed. De meditatie was niet bedoeld als een filmische beleving waarbij je het passiegebeuren in HD-kwaliteit projecteerde op het witte doek van je geest, maar was een middel om je moreel sterker te maken en je te pantseren tegen zonde, verleiding en ondeugd. Het gebed was een mystiek wapen, het fundament van een oninneembare omwalling tegen vijandelijke aanvallen die het karakter verzwakten, het geloof ter discussie stelden en de passies deden ontvlammen. De verbeeldingsfase hoorde bondig te zijn en was overigens niet nodig voor alle meditaties. Wie meer ervaring had, kon deze fase overslaan of tot enkele zinnen beperken, zoals Pinart dat deed.

De verbeelde scène moest vooral een overweging of consideratie uitlokken. Dit was een gedachte, een gevoel, een inzicht of een besef dat op een of andere wijze met die scène in verband stond. Pinart gaf hiervoor aanzetten. Per passietafeel gaf hij telkens twee overwegingen, die hij vervolgens in elkaar vlocht tot een samenvattend *colloque*. Eenvoudige overwegingen bleven dicht bij de opgeroepen feiten. In een eerste

overweging bij de ontbloting stelde Pinart zich Christus' schaamte voor, terwijl hij als schepper van hemel en aarde alles zo prachtig had aangekleed. Die tegenstelling lag hem te veel voor de hand. De architect verkoos overwegingen waarbij de uitgelokte gedachten wat verderaf stonden van de feiten en de voorspelbare associaties die ze opriepen. Meer emotie ervoer hij bij een tweede overweging, die hem herinnerde aan zijn eigen geestelijke naaktheid: 'Je ziel is als droge aarde, be-rooid van gevoelens van geloof, vertrouwen, berouw en liefde die zo natuurlijk zijn voor de heiligen. Je kent weinig van de verlangens van de christelijke perfectie die je zo graag wilt oproepen en die de echte vrienden van God delen. Ach, wees je bewust van de naaktheid van je ziel en vraag aan Jezus om je aan te kleden met de meest heilige deugden zodat je op de Dag des Oordeels getooid bent om voor Hem te verschijnen.' De architect smeekte de Heer om zijn zielige hart aan te kleden en medelijden te hebben met zijn spirituele armoede.

De grootste vervoering beleefde de architect wanneer hij tot eigen overwegingen kwam. Om die reden vond hij Pinarts *La nourriture* zo bijzonder. Het boek reikte ook ideeën voor nieuwe consideraties aan. Wanneer Pinart het had over de geseling met drie soorten zwepen, een restant uit de 'geheime passie', bracht de architect dit in verband met drie centrale vinentiaanse deugden. De eerste zweep was de zweep van de nederigheid. De Heiland was onschuldig veroordeeld, vastgebonden aan een koude zuil, naakt geslagen als een hond, zo hard en zo vaak dat hij met de voeten in zijn eigen bloed stond. Nadat hij was losgemaakt kon hij niet meer rechtop staan maar bleef hij bewusteloos op de rode vloer liggen. Als de goddelijke zoon dit onwaardige lot onderging, hoe waarde-loos waren wij niet? Als hij die vernederingen incasseerde ter vergeving van onze hoogmoed, hoeveel nederigheid waren wij hem niet verschuldigd? Wij, met onze gecorrumpeerde natuur, de lichtheid van onze geest, de duisternis van ons verstand, de ontregeling van onze wil en de onreinheid van onze affec-

ten. We weten niets, we kunnen niets en we willen alleen wat verkeerd is. Niets onderscheidt ons van de zwakke Pilatus die angstig boog voor de schreeuwende massa, voorrang gaf aan zijn eigen lage belangen of Jezus veroordeelde om de joodse schreeuwers te behagen. We zijn niets, aardwormen die door het stof kruipen om vertrapt te worden door onwetendheid, ijdelheid en egoïsme. Leeg dus je hart dat vol is van jezelf en laat God het opnieuw vullen, want nederigheid is de oorsprong van al het goede terwijl ambitie de bron is van alle kwaad.

Nederigheid was de deugd die de Vincentianen aantroffen bij de arme lieden die zij thuis bezochten, in geval van honger van brood en aardappelen voorzagen, aankleedden wanneer hun versleten kleren hun rillende lijf niet langer bedekten, of meenamen naar het hospitaal wanneer ze zo ziek waren dat medische hulp onafwendbaar was. Geld gaf men nooit of alleen in heel uitzonderlijke gevallen, om hun natuurlijke nederigheid niet te bederven. Die deugd was de morele leidraad voor de schatrijke leden die tot de Belgische adel behoorden. Ook de architect erfde een barontitel van zijn vader en had een aanzienlijk familiefortuin onder zijn beheer. Deze bevoorrechten moesten zich vooral niet beter voelen dan de stumperds die ze aantroffen in sloppenwijken, hospitalen, armentehuizen of gevangenissen. Wel integendeel, God verkoos stumperds boven rijaards, simpele zielen boven aanmatigende ego's. De architect voelde afgunst voor hun beproevingen. Echt geluk was alleen mogelijk wanneer rampspoed je trof en diepe blijdschap voelde je alleen wanneer je als Job had geleden. God zuiverde zielen met leed, net zoals vuur goud deed gloeien. Met leed liet Hij het teken na dat Hij het allerbeste met je voor had. Wie het kruis nooit droeg, verdwaalde want hij wist niet wat het ware geluk betekende. Lijden was goed, want gaf richting en opheldering, al kon ons verstand dit mysterie van het lijden niet uitleggen.

De Vincentianen hekelden de pretenties van wetenschap. Ware kennis beperkte zich niet tot het meetbare en het zicht-

bare. Hoewel de rede een vlam was die God in de menselijke geest had aangestoken, was ons verstand zoals het wiebelende kaarslicht in de huiskapel van de architect. Eén zuchtje aardse passie doofde het. Vergeleken met het zonlicht van de goddelijke waarheid, het onfeilbare woord van Christus en de eeuwige doctrine van het katholieke geloof, betekende wetenschap niets. De meest onwetende demon wist meer dan de geniaalste wetenschapper, de subtielste filosoof en de meest doordachte theoloog. Moderne ketterijen draaiden dit om. Wetenschap zou alle geheimen blootleggen. Geloof was niet meer dan bijgeloof. Paus Pius IX had die moderne ketterijen weten te ontmaskeren. Zijn encycliek *Quanta Cura* (1864) sloot hij af met een lijst van dwaalleren. In die *Syllabus Errorum* noemde de paus naturalisme, pantheïsme en rationalisme. Deze Verlichte sofisterijen aanbadden de menselijke rede als een afgod, devalueerden de mens tot een kille machine, vervingen liefde en barmhartigheid door berekening en ruilden ware kennis in voor eindeloos dispuut en argeloze twijfel.

De tweede zweep was die van de gehoorzaamheid. Jezus protesteerde niet tegen Pilatus' bevel om hem te tuchtigen. Wanneer de beulen hem zo strak aan de geselzuil vastbonden dat de koorden door zijn vlees sneden, zijn botten bloot kwamen te liggen en het bloed uit zijn poriën gutste, verzette hij zich niet. Met zachte en nederige blik liet hij de beulen begaan, vroeg hij geen hulp aan omstanders, maakte hij geen verwijten en sprak hij geen kwaad woord over hen die hem kwaad deden. Het onschuldige offerlam gehoorzaamde zijn beulen, terwijl hij als soeverein heerser over hemel en aarde ons, onderdanen en vazallen wier zonden hij uitboette met deze foltering, tot horigheid aan hem zou moeten dwingen.

De architect plaatste Christus' gehoorzaamheid tegenover zijn eigen neiging om bevelen van hogerhand in twijfel te trekken of te negeren, zeker wanneer die afkomstig waren van autoriteiten die het katholicisme niet genegen waren of die ijverden voor een verregaande scheiding tussen kerk en staat.

Een samenleving zonder God! Wat een idiotie! Hoezeer die dwaze liberale idee hem ook boos en opstandig maakte, Christus' voorbeeld vroeg hem om niet alleen de spirituele macht te gehoorzamen, wat voor een ultrakatholiek vanzelfsprekend was, maar zich bovendien te onderwerpen aan de wetten van de tijdelijke macht, hoe sterk die ook van de paapse orthodoxie afweken. Alle macht kwam van God, ook wanneer de publieke autoriteit de eeuwige macht verwierp. Geen wereldse macht regeerde zonder de wil van God. Het kwam alleen aan Hem toe om te rebelleren.

Christus' radicale gehoorzaamheid stelde een lastig voorbeeld. '*L'obéissance est quelquefois pénible,*' zo gaf Pinart toe, '*il en coûte quelquefois beaucoup à la nature pour s'y soumettre.*'⁵ Toch was ze noodzakelijk; ook wanneer je goederen bedreigd waren en je leven in gevaar was, verzette je je niet tegen de autoriteit die regeerde bij de gratie Gods. Die gehoorzaamheid gold niet alleen voor verdwaalde schapen die dweepten met het socialisme en revoluties beraamden waarmee ze hun lot dachten te verbeteren. Ze gold ook voor de katholieke elite, die in deze ongunstige tijden te maken kreeg met grondwettelijke beperkingen, antiklerikale pesterijen en democratische vrijheden die de massa van het christelijke ideaal vervreemdden. Zoals Jezus zijn beulen gehoorzaamde en lijdzaam alle folteringën verdroeg, zo wilde de architect zich vrijwillig, prompt, nederig en volhardend onderwerpen aan God, de kerk en alle autoriteiten van de tijdelijke macht. Vol overgave las hij luidop Pinarts *colloque* over die onvoorwaardelijke onderwerping. 'O Lam van God, O volmaakt model van gehoorzaamheid. Ik ben bereid om te gehoorzamen aan alles wat U mij beveelt. Ik ben bereid om te gehoorzamen aan mijn oversten en om mij te laten besturen door hun wil. U bent mijn soevereine Heer en hebt in die hoedanigheid het volste recht om mij alle wetten op te leggen die U maar wilt en om mij onderdanig te maken aan oversten die U zelf hebt gekozen. Het is mijn plicht om mij te onderwerpen aan Uw wetten en de hunne. Dat neem ik mij

voor om te doen tot mijn laatste zucht, in de sterke hoop dat Uw gratie die onderwerping gemakkelijker maakt. Zo zal het zijn.'

De laatste zweep was die van de versterving. Anderhalf uur lang kreeg Jezus op zijn minst vijfduizend zweepslagen. Zijn lichaam was van kop tot teen een grote wonde. Zijn vlees hing aan flarden. Zoals Jesaja (52:14) profeteerde, geleek hij niet meer op een mens. Welke opoffering had hij voor ons niet gebracht, terwijl wij ons geen enkel plezier ontzegden en verlaafd waren aan vluchtig genot? Liefde kon niet ernstig zijn wanneer ze niet tot offers leidde. Liefdadigheid was gratis wanneer we niet bereid waren om dit genot te smoren, comfort te wantrouwen, luxe en delicatessen te bannen. Pinart vroeg om ons lichaam gezond te haten om Christus beter te kunnen liefhebben en wanneer het opstandig was het te behandelen als een slaaf. De heilige Vincentius à Paulo droeg het ijzeren cilicium om zijn dijbeen, trok het boetekleed aan voor nachtelijke meditatie en sloeg zichzelf genadeloos, vooral in tijden van rampspoed, om de opstand van het vlees te overmeesteren. Hij drong er bij zijn volgelingen op aan om dit voorbeeld te volgen. Bij het afscheid van hun stervende meester in zijn sobere kamer huiverden zij wanneer ze het arsenaal aan boete-instrumenten opmerkten.

De architect had respect voor die heroïsche discipline van zovele heiligen, experimenteerde er zelf mee tijdens retraites, maar zag er uiteindelijk bewust van af. Versterving kon ook op nuttiger manieren, zo vond hij. Ook de excessen van sommige Vincentianen overtuigden hem niet. Werden die publiek gemaakt, dan sloegen tegenstanders er politieke munt uit. Op-tochten voor het goede katholieke doel werden nu al smalend 'flagellantenprocessies'⁶ genoemd. Versterving kon ook anders. Al stond je eigen zielenheil of je plekje in het hemelse paradijs altijd voorop, met kastijding kon je tegelijk ook je medemensen helpen. Want hoeveel verstervingen brachten de goede werken van de sociëteit niet met zich mee? Door koude, regen en wind

bezocht je stinkende krotten vol ongewassen mensen die er als dieren leefden. In gevangnissen had je dovemansgesprekken met gevaarlijke en gestoorde veroordeelden. In hospitaalzalen ademde je vieze lucht in waarbij je cholera, pokken of differie riskeerde. Geen bezoek verliep zonder afkeer en angst, verontwaardiging en gêne voor die lepralijders. Een dronkaard die je in het gezicht spuwde. Een prostituee die je voor een klant aanzag. Een kind dat vloekte als een havenarbeider. Een vader die zijn handen niet van zijn dochters afhiel. Een baby die in jouw aanwezigheid stierf omdat hij hilde voor melk maar jenever kreeg. Versterving was nodig om de vermoeidheid te verdrijven, het excuus om thuis te blijven te doorzien en de zinloosheid van je inspanningen niet moedeloos te verachten. Toch voelde de architect zich na die zelfkwellingen het dichtst bij God en bedankte hij Hem voor de kracht dat zijn wil zegevierde over het vlees en zijn geest over de passies. 'O God, Gij die teruggekeerd zijt in sterfelijk vlees en wilde leven door af te zien en te sterven door gemarteld te worden, leer ons het vergankelijk genot van het vlees te misprijzen en te verlangen naar de onsterfelijke geneugten die voorbehouden zijn aan wie net als Gij zijn kruis draagt en die met de Vader en de Heilige Geest leeft in de eeuwen der eeuwen.'

De architect kwam bij het laatste deel van de meditatie. Na de voorbereiding en de overwegingen volgde het slot met de resoluties of voornemens. Voor de Vincentianen was dit het belangrijkste deel. Mediteren was nooit vrijblijvend. De bezinning moest je wil sterker maken en je gedrag bijstellen. De verdere dag moest je eraan herinnerd worden en ernaar teruggrijpen. Volgend op meditatie 23 en 24 suggereerde Pinart tientallen resoluties waaruit je een of meerdere kon kiezen, die je vervolgens persoonlijk en concreet moest maken. Van die resoluties maakte je een spirituele ruiker die je in gedachten op je jas speldde. Dit boeket bleef een aandenken aan de mentale tuin vol bloemen die je tijdens de meditatie doorwandeld had. De hele dag bleef de geur je bij.